

Édes anyanyelvünk. 9. köf. 1987. július – szeptember

„...Kit mint gyermekünkkel, úgy szerettünk téged?”

Alig több mint száznegyven éve annak, hogy Arany János befejezte a Kisfaludy Társaság pályázatára írt Toldiját, és odajegyezte az utolsó verssor alá: „Vége oct. 23-án, 1846.”

A Toldinak 1847. évi, első kiadásában az öreg Bence többek között így beszél a nádasban megtalált Miklóshoz, aki el akar bujdosni – György miatt – Nagyfaluból:

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kit mint gyermekünket úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt a hajzsását,
Kiknek hét vásáron sem találni mását?

A kiemelt verssor első szavát (*Kit*) Arany később úgy változtatta meg, hogy ne a cselédekre, hanem Miklóstra vonatkozzék. Ez a sor az 1867-i, harmadik kiadásban már így hangzik: „... Kit mint gyermekünket úgy szerettünk téged?” (Arany János összes költeményei. Harmadik kötet. Kiadja Ráth Mór.) Így van ez az 1872-i, negyedik kiadásban, sőt az 1883. évi, hatodik kiadásban is, amelyet a halála előtti hónapokban – 1882-ben – még maga a költő rendezett sajtó alá: ezekben is meghagyta a kérdéses *Kit* sorkezdetet, s az utóbbi kiadásban vesszőket is tett: „Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?”

Lehr Albert megjegyzi erről a verssorról az 1882-ben megjelent nagy Toldi-kommentárjának 130. oldalán: „A relativumhoz oppositiokepen csatolni az illető személyes névmást

(*kit – téged*), szokatlan ugyan, de helyes.” Rácz Endrének – egyébként Lehr-t szintén idéző – későbbi fejtegetése szerint azonban „Aranynak említett verssorában helyesebb az első kiadásnak a kritikai kiadás által is szentesített szövegénél maradnunk” (Néprajz és Nyelvtudomány 1957. 103). Rácz itt a kelleténél nagyobb súllyal említi, hogy az 1952-ben megjelent kritikai kiadás az eredeti *Kit* sorkezdést „szentesítette”. Idézett tanulmányában már előzőleg is hivatkozik ennek a szövegközlésre: „*Kit*-kel kezdi ezt a sort a kritikai kiadás ... is, s a *Kit* változatot apparátusában sem említi” (102). Rácz akkor – 1957-ben – még nyilván nem vette észre, hogy a kritikai kiadás (Arany János összes művei. II. k. Akadémiai Kiadó, 1952) szövegközlése, sajnos, egyáltalán nem hibátlan. Az pedig, hogy a Toldinak ez a tekintélyes mai kiadása még jegyzetapparátusában sem vesz tudomást a *Kit* változatról, szerintem nem ennek a változatnak az elhanyagolható voltát (sajtóhiba voltát?) bizonyítja, hanem csak azt, hogy a kritikai kiadást sajtó alá rendező Voinovich Gézának valószínűleg föl sem tűnt ez a szövegváltozat.

Rácz Endre egyébként igen logikusan érvel az eredeti *Kit* sorkezdés mellett: „Ezt javallja a *kit ... téged* értelmezős szerkezet szokatlanságán kívül az idézett versrészlet mondatainak párhuzamos felépítése is. Két szemrehányó kérdés követi itt egymást, mindkettőhöz vonatkozó mellékmondat csatlakozik. A második kérdésben a vonatkozó mellékmondat a tárgyhoz kapcsolódik (»a Bimbót s Lombárt, a hajzsását, Kiknek...«),

természetesebb tehát, ha az első kérdést is ilyen szerkezetnek fogjuk fel. S ha a vonatkozó mondat ebben is a tárgyhoz, mégpedig a többes szám első személyű, értelmezett tárgyhoz (»minket, sok derék cselédet«) tartozik, akkor így kell alakulnia: *Kit... szerettünk...»* (uo. 103).

Ez az érvelés mindenkit meggyőzhet az eredeti szövegváltozat helyességéről, de nem arról, hogy az utóbbi, a javított változat (*Kit, mint gyermekünket...*) kevésbé volna helyes. A különös egyeztetés ellenére el kell fogadnunk Arany János avítását hasonlóan jónak, sőt – legalábbis a költő szempontjából – az első változatnál is jobbnak. (Mint ahogy a Családi kör imű versének is van hat olyan sora, melyet a költő két változatban írt meg, s az utóbb készült változat legalább olyan művészi, mint az eredeti szövegrész!)

Persze itt nem elég csupán a „*Kit ... téged*” egyeztetésére ámutatni. A *Kit* sorkezdés csak abból a nézőpontból érthető meg, hogy Bence ebben az egész versszakban Miklóshoz beszél, a rá vonatkozó szóalakok egész sorával:

Látod jó kis gazdám: György úr nem sokára,
Három négy nap mulva, visszamegy Budára:
Akkor, a mi elmúlt, feledségbe mégyen,
Kis király *leszsz te* az egész vidéken.

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt a hajzsását,
Kiknek hét vásáron sem találni mását?”

Aranyánál a sorkezdő *Kit* (= a sok derék cseléd) fölcserélése a *Kit* (= Miklóst) szóalakkal – tulajdonképpen azt célozza, hogy Bence kérlelő beszédében Miklós még jobban a közép-pontba kerüljön. Az öreg Bence annyira együtt érez „jó kis gazdájával”, hogy Miklós személyéhez képest a cselédek említése – úgy érzi a költő – itt csak másodlagos lehet; ezért Arany a *minket, sok derék cselédet, Kit ...*” vonatkoztatást a Miklós-sal való érzelmi azonosulást jobban kifejező „*Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged*” vonatkoztatással cseréli föl. Az így véglegesült verssorban igen szép a Miklóstra utaló szóalakok költői hármassága (három nyelvtani tárgy: *kit, gyermekünket, téged*). A „sok derék cseléd” a *Kit* megváltoztatása ellenére is képviselve maradt a sornak változatlanul hagyott többes szám első személyű szóalakjaiban, illetőleg ragjaiban („*gyermekünket*”, „*szerettünk*”).

Az idén megjelent Arany-szótár (Pásztor Emil: Toldi-szótár. Arany János Toldijának szókészlete. Tankönyvkiadó, 1986.) már a költőnek ezt a szövegjavítását is figyelembe vette szócikkeiben.

Amikor néhány hónapja megemlékeztem Rácz Endrének, hogy a kérdéses javítás magától Arany Jánostól származik, ő készségesen elismerte, hogy akkor a *Kit* sorkezdéssel tekintendő véglegesnek a Toldi szövege.

Pásztor Emil